

PERSPEKTIVER PÅ BARNETS STEMME

IDA HAMMEN

Tavshed kan være mange ting. For eksempel en tilbageholdelse af informationer, der ikke kan eller vil siges i situationen, en pause mellem ordene, en tøven, et tavst smil. Forskeren kan interessere sig for tavshed som noget, der skjuler informationer, et „hvad“, der kunne være blevet sagt. Forskeren kan også interessere sig for tavshed som et „hvordan“, som et udtryk blandt flere udtryk i en bestemt sammenhæng.

Med Børnekonventionen, Barnets Reform på socialområdet og mediernes fokus på krænkede børn er barnets rolle som medborger med en egen stemme blevet et varmt emne i Danmark. Statens indsatser i forhold til børn søges nu forbedret ved hjælp fra barnet selv – barnet skal høres. I denne artikel beskriver jeg, hvordan opmærksomheden på børns rettigheder medvirker til en større solidaritet med børn, men samtidig også er med til at forstærke billedet af børn som afgrænsede individer, der kan informere entydigt om deres behov. Gennem eksempler fra min egen metodiske tilgang til felten viser jeg, hvordan dette blik på barnet slører for perspektiver på børn som relationelle individer, der (ligesom voksne) kan have flertydige og modsætningsfyldte oplevelser og ønsker.

Artiklen er skrevet som en del af arbejdet med mit ph.d.-projekt, hvor jeg undersøger opfattelser af slægtskab og tilhørsforhold blandt børn og voksne i plejefamilier. Denne artikel bygger på de oplevelser, jeg havde under interviewene med ti børn og unge i alderen fem til 18 år, som deltog i undersøgelsen.¹ Jeg interviewede børnene i deres hjem hos plejefamilien ad to omgange med ca. fem måneders interval. Endvidere indtalte børnene og deres plejeforældre en dagbog via diktafon.² Artiklen er skrevet før påbegyndelsen af analysearbejdet og skal derfor ses som foreløbige metodologiske refleksioner i forhold til forskningsfeltet børn.

Børn i pleje omtales også som „udsatte børn“. Betegnelsen udsatte børn anvendes både i politiske, administrative og forskningsmæssige sammenhænge til at

beskrive børn, der på forskellig vis har en opvækst, som afviger fra gennemsnittet, typisk kendetegnet ved indgreb fra det offentlige, fx anbringelse uden for hjemmet. Forskning i udsatte børn er i højere grad præget af psykologiske og sundhedsvidenskabelige end samfundsvidenskabelige perspektiver. Dette betyder konkret, at der overvejende eksisterer videnskabelig litteratur om udsatte børns psykologiske og sundhedsmæssige udvikling sammenlignet med såkaldt normale børn og kun meget lidt om udsatte børns forskellige hverdagsliv. I denne artikel vil jeg beskrive, hvordan forskerens blik på udsatte børn kan blive påvirket af afvigerperspektivet og dermed komme til at overse vigtigheden af (også) at belyse, udsatte børns forskellige hverdagsliv og deltagelse i fællesskaber.

Barnet som talende samfundsborger

Synet på børns betydning i samfundet har ændret sig gennem tiden. Hvor man tidligere i officielle sammenhænge har set børn som vedhæng til voksne og uden egen udsigelseskraft, anerkendes børn i dag – i hvert fald rent principielt – som nødvendige bidragydere i mange sammenhænge. Danmarks tiltrædelse af FN's børnekonvention i 1991 blev en officiel milepæl for børns rettigheder i det danske samfund. Børnekonventionen har siden fungeret som den overordnede ramme for alt arbejde med børn og unge i Danmark. Et af Børnekonventionens helt centrale punkter handler om børns ret til medbestemmelse, såsom at blive hørt og inddraget i beslutninger, der vedrører barnets liv.³ Barnet har gennem de etablerede rettigheder fået øgede muligheder for at gøre sin mening gældende og dermed også forbedrede muligheder for at påvirke vigtige forløb i sit eget liv. Samtidig sætter tildelingen af rettigheder også nogle større forventninger til, at barnet ved, hvad det vil. Børnekonventionen er blevet kritiseret for at give universel gyldighed til en (vestlig) konstruktion af individet som henholdsvis afgrænset, autonomt og kompetent (Stern i Ulvik 2009:1149). Tildelingen af rettigheder øger børns ligestilling i samfundet og giver barnet retten til en stemme og til at blive hørt. Hvor dette på den ene side giver børn et tiltrængt talerør forstærker det på den anden side også forventningerne til, at børn kan og vil tale på egne vegne. Rettighedstanken medfører også en forstærket opmærksomhed i forhold til mulige overskridelser og krænkelse af barnets rettigheder, hvilket kan påvirke villigheden til at forstærke offentlige tiltag til beskyttelse af børn.

Tendensen viser sig også i dansk politik, fx med vedtagelsen af Barnets Reform i 2010, hvor et af de udtalte mål er at beskytte børn og unges rettigheder (Servicestyrelsen 2011:7). Med Barnets Reform nedsættes aldersgrænsen for, hvornår børn kan klage i deres sag, fra 15 til 12 år, barnets muligheder for at få bistand af andre personer end forældrene under en sagsbehandling er styrket, kravene

til hyppigheden af obligatoriske samtaler med barnet er øget osv. (op.cit. 20). Sprogligt siger navnet Barnets Reform også noget om det politiske signal i forhold til børns stilling i samfundet. Lovgivningstitlen peger ikke længere på beskyttelse af eller forsorg i forhold til børn, men at barnet selv er sat i centrum som aktør og sågar indehaver af reformen. Som titlen angiver, er det *barnets_reform*.

Den samfundsmæssige opmærksomhed på børns rettigheder kommer også til udtryk i måden, hvorpå medierne omtaler de mange sager om misbrug og misrøgt af børn, der jævnlige dukker op i aviser og fjernsyn. Sager om misrøgt og misbrug af børn er ikke et nyt fænomen, og de har formentlig altid været kilde til forargelse og opmærksomhed blandt samfundets borgere. Men mediernes nuværende måde at omtale de såkaldte børnesager på kendetegnes ved en interesse for, hvorvidt barnet er blevet hørt i forhold til sin situation. Det fremhæves som regel i medierne, hvis barnet forgæves har forsøgt at påkalde sig kommunens opmærksomhed i forhold til problemer i hjemmet eller hos plejefamilien. Det samme gælder, hvis kommunen fx går imod et barns ønsker om anbringelse.⁴ Det seneste eksempel er fra Politiken den 2. juni 2012, hvor journalist Dorrit Saietz beskriver sagen om pigen Amy, der af Næstved Kommune flyttes fra sin plejefamilie til et opholdssted.⁵ I afsnittet med titlen: „Amy ville blive hos plejefamilien“ skriver Saietz: „Næstved Kommune har vurderet, at hun [Amy, red.] skal på et opholdssted med professionelle pædagoger, mens pigen selv vedholdende har udtrykt stærkt ønske om at blive i plejefamilien. [...] Hendes højeste ønske er at bo hos plejefamilien, men det har kommunen ikke taget hensyn til, og det er i strid med FN's børnekonvention, mener Børns Vilkår.“ Tragikken i Amys historie understreges ved, at Amy tilsyneladende har været vedholdende og klar i mælet om, hvor hun ønsker at bo (et ønske, som i øvrigt støttes af plejefamilien), og krænkelsen består i, at kommunen ikke tager dette ønske alvorligt. Jeg tillader mig at overlade diskussionen af de dybere implikationer ved sagen til andre⁶ og vil her blot bruge den som eksempel på en bestemt måde at beskrive børn på, hvor krænkelseshistorien tager afsæt i og bygges op om barnets egen stemme og rettigheder.

Det forskningsmæssige syn på barnets stemme

I børneforskningen har man inden for de seneste mange år arbejdet med børn som aktive bidragydere til forskningsprojekter. Helt overordnet kan man sige, at børneforskningen har bevæget sig fra at være præget af psykologiske og pædagogiske perspektiver på barnet som en universel størrelse, der udvikler sig gennem stadier defineret i tid, til inden for de seneste 30 år (også) at være influeret af samfundsvidenskaberne sociologi og antropologi, hvor man har insisteret på at se barnet som en aktør i sin egen ret. I dag er det legitimt i forskningen at tale om

forskellige børneliv og at se barnet som aktiv medspiller i det sociale felt. Begrebet barndom står ikke længere uimodsagt som en udelukkende biologisk defineret tilstand, men bliver også italesat som en social position på linje med andre sociale positioner som køn, etnicitet osv. (James & Prout 1990). Den omfattende kritik af det universelle perspektiv på børn kan med en fællesbetegnelse kaldes for „den nye barndomsforskning“. Betegnelsen omfatter mange teoretiske perspektiver og metodiske tilgange til at studere børn. Men de nye barndomsforskere mødes i en kritik af det objektiverende og generaliserende perspektiv på børn og et afsæt i forskellige måder til og grader af inddragelse af barnet som selvstændig aktør og bærer af viden om sit eget liv (Warming 2011a, 2011b).

Historisk er der således sket en udvikling i retning af at anerkende børns perspektiver som betydningsfulde i skabelsen af børneforskning. Det er i dag derfor mindre påtrængende at diskutere, om børnene inddrages i forskningen, og mere påtrængende at diskutere hvordan. Inden for forskningen i udsatte børn har et realistisk forskningsperspektiv (fx evidensforskning) længe været den hyppigste tilgang, men i øjeblikket vokser inden for børneforskning generelt efterspørgslen på forskningsdesign, der er funderet i et realistisk perspektiv. Dette gælder først og fremmest de statslige udbud, der ofte øremærkes til evidensforskning, men flere og flere private fonde følger også trop. En af grundene er, at undersøgelser, der er funderet i realistiske perspektiver, har nemmere ved at blive omsat til forbedrende og udviklende indsatser i praksis. Ambitionen i det realistiske forskningsperspektiv er at kunne tilvejebringe viden, der afspejler virkeligheden så neutralt og entydigt som muligt (Justesen & Mik-Meyer 2010:18). Dette forudsætter forskningsdesign, hvor forskeren fokuserer på interviewets indhold, det vil sige dets „hvad“, og tilstræber en reduktion af kontekstens indflydelse for at sikre en høj grad af validitet og reliabilitet. Metoden nødvendiggør en størst mulig afgrænsning af individet fra sin kontekst. Viden søges som en form for substans eller essens, der antages at være indlejret i mennesket, og som kan udvindes. Som modsætning hertil står fx konstruktivistisk inspirerede undersøgelser, hvor individet anskues som situeret i en kontekst, og hvor forskeren har en analyse-mæssig interesse i interviewets „hvordan“, det vil sige selve meningsproduktionen (op.cit.61).

Begge tilgange har blinde pletter og egne selvfølgeligheder, som ikke anfægtes. Mit sigte er ikke at kritisere det realistiske perspektiv ved at vise, at virkeligheden er anderledes og mere kompleks. Derimod ønsker jeg at påpege, hvordan en hyppig gentagelse af ét perspektiv på børn former blikket, således at nogle børn og nogle konstellationer omkring børn fremstår som mere rigtige og dermed mere relevante at inddrage i et forskningsdesign end andre (Anderson 2004:72).

I det følgende vil jeg med et eksempel fra min egen undersøgelse vise, hvordan en kombination af rettighedstanken, mediernes fremstilling af krænkede børn og

det realistisk inspirerede forskningsperspektiv påvirkede mine forestillinger om, hvem de udsatte børn var, og hvordan jeg bedst kunne interviewe dem.

Kategorien (udsatte) børn er ladet med ...

Vi har alle knyttet nogle forestillinger til kategorien børn. Det er forestillinger, som bliver skabt af egne hverdags erfaringer og normativt formidlede opfattelser af, hvad børn er for nogen. Kategorien børn er en betydningsfuld social kategori på linje med fx køn, som alle har en mening om. Sociale kategorier har den fordel, at vi hurtigt kan formidle et budskab til andre, men de slører også for præcist artikulerede, anderledes og modstridende forståelser. Når man som forsker tager udgangspunkt i børn som forskningsfelt, er man nødt til at undersøge og forholde sig kritisk til egne forestillinger om børn, hvis man vil skabe viden om feltet, som ikke bare bekræfter ens egne forventninger til kategorien – vel vidende, at der altid vil være blinde pletter og uafprøvede forståelser på spil (Gulløv & Højlund 2006:52ff.).

Anderson (2004) beskriver, hvordan kategorien børn i planlægningen af hendes feltarbejde udløste en helt bestemt forestilling hos hende om mængde. Ifølge Anderson ses børn i det offentlige rum på bestemte måder. Hun bemærker, hvordan børn om morgenen skifter omsorgspersoner fra forældre til professionelle: „den rutinemæssige daglige udveksling af børn mellem den private og den offentlige sfære“ (op.cit.80), og hvordan børnene senere bevæger sig i det offentlige rum i grupper organiseret af institutioner: i pæne rækker af to med hinanden i hånden på tur med børnehaven eller i en mere uorganiseret gruppe af unge på udflugt med deres skolelærer.

Anderson beskriver også, hvordan synet af et barn alene på gaden instinktivt virker bekymrende på de fleste mennesker. Det udløser spørgsmål om, hvorfor barnet går rundt der, hvor det hører til, og hvem der tager sig af det. Det er Andersons påstand, at børn i offentlige grupper opfattes „som værende mere autentiske børn i kraft af deres optræden i zoner, mængder og sociale konstellationer, der erfaringsmæssigt forbindes med børn“ (op.cit.82). I udførelsen af sit feltarbejde var det derfor naturligt for Anderson at opsøge børn dér, hvor de i hendes opfattelse fremstod mest autentisk som børn, nemlig i grupper. Uden at tænke over det undgik hun de enlige børn, der sad i kanten af fodboldbanen eller hoppede rundt for sig selv i hjørnet af gymnastiksalen. Først senere blev hun klar over, hvordan også disse børn er lige så vigtige informanter til en undersøgelse om børn som dem, der aktivt deltager i grupper.

Kategorien udsatte børn var for mig også ladet med en forestilling om mængde – bare med omvendt fortegn. Da jeg skulle planlægge min undersøgelse om børn, der

bor i plejefamilier, faldt det mig ikke ind at tænke på disse børn i flok. Kategorien udsatte børn var i min forestilling bedst repræsenteret af børn, der var alene, adskilt fra gruppen og i periferien af samfundet. Denne kategori, tænkte jeg, bestod netop af børn, der strejfede alene om i byen eller sad alene i et hjørne og så på de andre børn lege i skolegården. Det er de børn, der bekymrer, netop fordi de går alene rundt på gaden og ikke deltager i grupper i deres institutioner eller i fritidslivet. Selve betegnelsen plejebørn definerer også børnene ved deres plejebestand og deres nye familieforhold frem for bare at være børn, som børn er flest.

Spørgsmålet om, hvordan man i et forskningsprojekt lader barnet komme til orde, bliver inden for feltet udsatte børn endnu mere påtrængende, da netop disse børn har været eller kan komme i situationer, hvor voksne tager nogle radikalt indgribende beslutninger om deres liv såsom anbringelse i familiepleje eller på institution. I forholdet mellem børn og deres plejeforældre kan der desuden opstå nogle modsatrettede interesser og opfattelser af deres fælles liv, som børnene kan have svært ved at tale om, hvis deres plejeforældre sidder ved siden af. Plejeforældrene modtager løn for deres arbejde og kan opsigte plejeforholdet med børnene uden varsel, hvilket nogle plejebørn vil være klar over, mens andre ikke er det. Samtidig kan det også spille en rolle for barnet, hvis sagsbehandleren får den opfattelse, at barnet ikke trives, eller at plejeforældrene ikke kan styre det, netop fordi det kan true plejeforældrenes ansættelse (også selvom barnet ikke nødvendigvis tænker med disse ord). Som modsætning hertil kan det også forekomme, at børn i pleje bliver udsat for misrøgt eller misbrug af deres plejefamilier uden at kunne sige det til nogen, fordi sagsbehandleren eller andre voksne overhører tegnene. Det kan være svært at tænke på anbragte børn uden også at overveje, om de voksne omsorgsgivere nu også er deres opgave værdige.

Min tilgang til felten var præget af de mange misbrugssager i medierne og den opmærksomhed på børns rettigheder, som dette affødte. Den minimale, men dog eksisterende risiko for, at barnet kunne blive undertrykt eller truet af plejeforældrene, når det udtalte sig til undersøgelsen, gjorde, at jeg af etiske grunde slet ikke overvejede andre muligheder end at interviewe børnene alene og så vidt muligt på afstand af deres plejeforældre. Jeg valgte også at anvende dagbogsdiktafon som metode, netop fordi jeg troede, at jeg hermed kunne sikre barnet endnu en mulighed for at udtrykke sig uden indblanding fra plejeforældrene. At jeg ikke er ene om forestillingen om plejebørnene som potentielle ofre for voksne omsorgspersoner, understøttes blandt andet af, hvordan en kollega fra forskningsverdenen reagerede, da jeg fortalte om min brug af dagbogsdiktafon: „Tænk, hvis du får én af dem der ...“, sagde han indforstået og anerkendende. Jeg vidste nøjagtig, hvad han mente: et af de børn, der oplever misrøgt eller overgreb, og som beskriver, hvad der virkelig foregår i plejefamilien, når ingen kigger.

Barnets stemme, der blev væk

Det var først, da jeg indgik interviewaftalerne med plejeførældrene over telefonen, at det blev tydeligt, hvor svært det var at blive alene med børnene. Dette gjaldt både under interviewene, og når barnet indtalte dagbogsdiktatfon. Plejeførældrene var til stede på forskellig vis og blev nogle medspillere, som jeg var nødt til at forholde mig til som en stor del af felten.

Når jeg ringede til plejefamilien for at få en konkret interviewaftale med det barn i pleje, som havde sagt ja til at deltage i undersøgelsen, foregik aftaleindgåelsen altid med plejeførældrene – også i forhold til de ældste børn. Plejeforælderen forhørte sig nogle gange hos barnet, om det pågældende tidspunkt nu også passede, men tog i mange tilfælde selv beslutningen om, hvornår jeg skulle komme. I de fleste tilfælde ønskede plejeforælderen også en snak med mig om, hvem jeg var, hvad min undersøgelse handlede om, og hvad jeg ville spørge om. I nogle tilfælde fremsatte plejeførældrene det krav, at de kun ville tillade, at jeg interviewede barnet, hvis de selv kunne være til stede under interviewet. Plejeførældrene begrundede deres krav med, at børnene ikke turde sidde alene med mig, eller at barnet havde stærke reaktioner efter samtaler med fx sagsbehandlere og andre professionelle. De ønskede at være til stede for at støtte og eventuelt også beskytte barnet i situationen, hvis den skulle blive for svær.⁷ Alle interview blev foretaget i børnenes hjem hos plejeførældrene på nær ét interview, der foregik i et samværslokale uden andre tilstedeværende.⁸

Det er ikke usædvanligt, at det er svært at skabe private interviewsessioner, når man interviewer familiemedlemmer i private hjem (Karoff & Johansen 2010; Anderson 2004). Man er som forsker lige så vel som andre underlagt forskellige høflighedsritualer, når man ankommer i et privat hjem, såsom at hilse på alle familiemedlemmer og klappe hunden, før man eventuelt kan få lov at fortrække i enrum med et af medlemmerne. Dette bliver endnu mere vigtigt, når interviewene skal foregå med familiens børn, der i denne undersøgelse var helt ned til fem år gamle. Jeg skulle som en voksen fremmed lige ses an. Da jeg mødte op til første interviewrunde, overlod børnene som regel føringen af situationen til deres plejeforælder. Efter at jeg havde givet hånd til barnet og den voksne, begyndte plejeforælderen typisk at spørge høfligt til køreturen, undersøgelsen generelt osv., mens barnet forholdt sig afventende. I nogle tilfælde lod det fx plejeforælderen anvise, hvor vi skulle sidde hver især, eller det lod plejeforælderen byde mig kaffe eller te, før det selv rørte ved det, der var stillet frem, også selvom det var kage eller chokolade. Herefter satte det sig stille og ventede på mine spørgsmål. For plejeforælderen virkede dette til at være en naturlig og forventet opførsel.

I første interviewrunde havde nogle af plejeførældrene som sagt fremsat deres krav om deltagelse på forhånd, før min ankomst i hjemmet. I de resterende

interviews havde plejeforældrene sagt ja til, at jeg måtte interviewe barnet alene, og jeg forventede derfor, at det var aftalen, da jeg ankom. Men i de fleste af disse interviews placerede plejeforældrene sig alligevel ved siden af barnet ved interviewets begyndelse og signalerede med denne placering, at de også skulle være med. Jeg valgte i de situationer at lade dem sidde og gjorde i stedet (igen) opmærksom på, at det var barnet, jeg var interesseret i at interviewe. Resultatet var, at jeg kun havde to interviews i første interviewrunde, hvor jeg interviewede barnet, uden at dets plejeforældre var inden for hørevidde.

Under disse interviews var der mange plejeforældre, der afbrød, kommenterede, hjalp barnet med at sige noget bestemt, hvis det blev svært, eller gjorde tegn til barnet med hænderne for at opfordre det til at fortælle mere eller at fortælle om nogen. Eksempelvis pegede en plejeforælder på et bestemt fotografi inde i stuen, som hun syntes, at barnet skulle vise mig og fortælle om. Nogle plejeforældre var meget direkte og lagde ord i munden på barnet, når barnet tøvende ledte efter en formulering. Eksempelvis spurgte jeg en pige, hvorfor hun ikke kunne bo sammen med sin mor, og da pigen ledte efter en forklaring, svarede plejeforælderen for hende: „Det er, fordi din mor er ...“, og så kom der to betegnelser for moren, som barnet herefter gentog. I et andet eksempel indledte en plejeforælder interviewet med at sige, at barnet gerne ville sige noget til mig, før vi begyndte. Herefter tog barnet ordet og gjorde opmærksom på, at hun nogle gange begyndte at smile og grine, men at det betød, at hun var genert eller bange.

I anden interviewrunde gentog jeg ved aftaleindgåelsen over telefonen mit ønske om at interviewe barnet på tomandshånd, og det tillod de fleste plejeforældre denne gang uden tøven. Tre plejeforældre sagde dog nej til at lade barnet blive interviewet igen. To begrundede det med, at barnet var inde i en svær periode, og at et interview derfor ville være for oprivende. Én plejeforælder formidlede, at barnet selv havde sagt nej til at deltage.

I anden interviewrunde, hvor børnene havde sagt ja til at blive interviewet alene, blev interviewene anderledes på flere måder. En af de mest markante forskelle var, at jeg nemmere kunne fokusere på barnet og føle mig fri til at lade samtalen udvikle sig, uden at jeg samtidig skulle forholde mig til, at plejeforælderen lyttede med og vurderede min person. Men min forestilling om, at børnene nu ville benytte lejligheden til at informere om ting, der ellers ikke kunne siges, blev ikke indfriet. Nogle børn virkede endda temmelig beklemte ved til at deltage i interviewet, også selvom jeg gjorde, hvad jeg kunne, for at undgå det. For eksempel udvandrede et barn flere gange under interviewet til køkkenet og hentede vand, og hun blev derude i længere tid hver gang. Da jeg lavede den anden interviewaftale over telefonen med plejeforælderen, understregede jeg, at det var vigtigt, at plejeforælderen ikke pressede barnet til at deltage. Alligevel

oplevede jeg i flere tilfælde, at plejeforældrene nok havde indhentet børnenes tilladelse til at blive interviewet, men ikke havde spurgt dem, om de ville sidde alene sammen med mig. I stedet havde plejeforælderen valgt at give mig tilsagn over telefonen og så tage forhandlingen med barnet efter min ankomst. Jeg oplevede fx, at jeg efter de obligatoriske høflighedsudvekslinger spurgte, hvor vi (barnet og jeg) skulle gå hen og tale sammen, men kunne hurtigt forstå ved plejeforældrens forskrækkede blik, at jeg helst ikke skulle gribe det an så direkte. Herefter sagde plejeforælderen selv til barnet, at denne blev nødt til at gå af praktiske grunde, fx for at hente lillebror i klubben. I de tilfælde, hvor plejeforælderen tog forhandlingen på stedet, klynkede børnene og ville ikke lade plejeforælderen gå, men opgav til sidst at ændre på plejeforældrens planer og så ud til at acceptere situationen. Der var dog også et par tilfælde, hvor børnene ytrede mindre beklagelser over nogle måder, plejeforældrene bestemte over dem på, som jeg ikke tror, børnene ville være fremkommet med, hvis plejeforælderen havde siddet ved siden af.

Også ved brugen af dagbogsdiktafonen kunne jeg efterfølgende ved gennemlytningen konstatere, at plejeforældrene imod mine anvisninger i de fleste tilfælde og i forskellig grad deltog i indtalingen. I nogle tilfælde stod plejeforældrene i baggrunden og rettede direkte på barnet, hvis det fx glemte at sige sit navn eller angav en forkert dag eller måned, eller hvis barnet talte på en måde, som plejeforældrene syntes var fjollet. For eksempel måtte en dreng indtale tre gange efter hinanden på samme dag, fordi plejeforælderen ikke ville acceptere, at han indtalte med det, han selv syntes var supermands stemme (hæs og mekanisk). I ét tilfælde fortalte plejeforælderen mig efterfølgende over telefonen, at vedkommende havde gemt alle optagelserne på computeren, fordi barnets indtaling var så søde, at de ville afspille dem til barnets konfirmation. Det skete også, at børnene blev ladt i fred og indtalte dagbogen på deres eget værelse, dog sjældent uden afbrydelser fra plejeforældre, der lige kiggede ind for at høre, hvornår det var færdigt.

Mangfoldige og flertydige barnestemmer og tavsheder

Som det forhåbentlig vil være klart på nuværende tidspunkt, var børnene og plejeforældrene ikke entydigt med på min forestilling om, at interviewene burde foregå på tomandshånd. Valget af felten (børn i plejefamilier) gjorde det svært rent praktisk at separere børnene fra de voksne, men samtidig var netop denne felt med til at gøre det ekstra tydeligt, hvordan mit børneperspektiv var bygget på forestillingen om barnet som et afgrænset individ. Individets afgrænsning var noget, som jeg allerede i mit forskningsdesign anså for at være vigtigt at beskytte,

fordi jeg ikke i udgangspunktet antog, at der var en relation mellem børn og voksne. Det skulle plejeforældre og børn først demonstrere eller argumentere for. Desuden var jeg hele tiden opmærksom på, hvordan plejeforældrene håndterede børnene, og tænkte ofte på, om plejeforældrene nu gik for vidt. Plejeforældrenes mulige magtudøvelser og mulige overskridelser lå i baghovedet. Der kan være mange gode grunde til at have det perspektiv. Men det blev også tydeligt i mødet med børnene og deres plejeforældre, hvordan min opmærksomhed på barnets stemme forstærkede en polarisering af de mulige subjektpositioner i feltet, hvor børn var mulige ofre og voksne enten mulige krænkere eller reddere. Samtidig hermed trådte nuancerne og kompleksiteten i børnenes samspil med deres omgivelser og den hverdag, de lever i både som adskilte og relationelle individer, mere i baggrunden.

Polariseringen af subjektpositioner i feltet omfattede også, hvordan jeg opfattede min egen rolle. Under planlægningen af interviewene havde jeg ikke tænkt over, at min position som den „gode“ eller neutrale voksne ville blive udfordret, som den blev. Men som beskrivelsen viser, blev forskerpositionen ikke altid opfattet som neutral i børnenes øjne. Jeg kan have virket som endnu en voksen, der ville have noget af dem, som de ikke helt kunne overskue konsekvensen af.

Det er et generelt etisk problem i forskning, at informanter i alle aldre kan have svært ved at overskue rækkevidden af forskerens arbejde, også selvom forskeren gør meget ud af at udlægge det (Spradley 1979:36). Samtidig er de udsatte børn måske også mere på vagt, end andre børn ville være, fordi de har mange og ikke altid gode erfaringer med professionelle voksne. Det er forskningsmæssigt beskrevet, hvordan børn kan frygte, at professionelle voksne tager dem på ordet og sætter nogle processer i gang, som børnene slet ikke ønsker eller har kontrol over (Butler & Williamson 1994:42). Den øgede opmærksomhed hos voksne professionelle over for mulige overskridelser af børns grænser kan medføre, at der paradoksalt nok bliver færre situationer, hvor børnene kan tale frit (dvs. uden at skulle frygte en umiddelbar konsekvens) og afprøvende i forhold til, hvad deres omgivelser måtte mene.

Rettighedstænkningens øgede fokus på information og individets formidling af et „hvad“ kan medvirke til, at samtaler, hvor barnet og den voksne udvikler sig hen imod en forståelse, ikke får plads, fordi barnets behov for fx at afsøge forståelsesmuligheder og grænser misforstås af velmenende voksne (Ulvik 2009). Sidst, men ikke mindst kan børnene som enhver anden blive påvirket af en mere diffus usikkerhed, når de sidder i et rum sammen med en ukendt person.

Jeg kan ikke udelukke, at børnene i undersøgelsen har forholdt sig tavse om konkrete og krænkende oplevelser i forhold til deres plejeforældre, jeg må blot konstatere, at sådanne fortællinger ikke kom frem hverken under interviewene

eller i diktafonoptagelserne. I stedet viste selve samspillet mellem børnene og de voksne (inklusive antropologen) at give et betydningsfuldt indblik i feltet. Jeg fandt ud af, at børnene oplevede interviewsituationerne meget forskelligt, og at en interviewsituation, der passede nogle, viste sig at være skræmmende for andre. Mine etiske overvejelser havde i tilrettelæggelsen af undersøgelsen taget afsæt i en universel rettighedstanke om respekt for individets grænser kombineret med min generelle forestilling om plejebørns udsathed. Det viste sig dog, at min intention om at beskytte barnet ved fx at interviewe det i enrum kunne få den modsatte effekt i praksis. Jeg kunne på forhånd ikke vide, hvad der ville være den mest trygge interviewsituation for det enkelte barn, men måtte prøve mig frem i en form for situationel baseret etisk fornemmelse. Det var nødvendigt, at jeg hurtigt kunne omstille mig i forhold til, hvordan børn og voksne agerede i forhold til den konkrete situation, fordi interviewsituationen ikke altid forløb under de rammer, som var aftalt over telefonen, og fordi min position som professionel voksen kunne have forskellig betydning for det enkelte barn.

Afrunding

Jeg har i denne artikel beskrevet, hvordan mine forestillinger om, hvad det vil sige at være et udsat barn, har påvirket min metodologiske tilgang til felten. Jeg har ligeledes beskrevet, hvordan rettighedstanken i medierne og flere andre sammenhænge bliver et betydningsfuldt afsæt i konstruktionen af udsatte børn som nogle med en entydig stemme, der enten kan høres eller overhøres. Mødet med felten understregede dog, at børnenes tale eller tavshed kunne være andet og mere end resultatet af plejeforældrenes, sagsbehandlerens eller andre voksnes magt eller manglende lydhørhed. Ved at anlægge et perspektiv, der inddrog samspillet mellem børnene og deres omgivelser, blev børnene aktører i en fælles skabelse af mening, som havde betydning i kraft af samspillet med de voksne (plejeforældre, antropolog osv.).

Et realistisk forskningsperspektiv, hvor man fokuserer på indholdet eller essensen i børnenes udtalelser, udgør den dominerende forskningsmæssige tilgang til forskningsfeltet udsatte børn. Hvis dette perspektiv ikke suppleres med andre perspektiver, er der risiko for, at forskningen gentager prototypiske forestillinger og ikke forholder sig radikalt kritisk til sin egen konstruktion af feltet. Jeg har i denne artikel forsøgt at sætte fokus på nogle af de selvfølgeligheder, der eksisterer i perspektiver på udsatte børn og udsatte børns stemme. Det har jeg gjort ved at vise, hvordan børnene fx både udtaler sig i samspil med og på trods af deres relationer, og hvordan børn og voksnes stemmer ikke altid er entydige og informerende, men også flertydige og afprøvende.

Et forskningsperspektiv med fokus på betydningsdannelse og samspil mellem aktørerne i feltet (fx det konstruktivistiske) kan bidrage til at sætte lys på den etablerede kategori udsatte børn og derved blandt andet medvirke til at sikre, at børnenes udsathed i forhold til andre børn ikke bliver accepteret som en tavs præmis, der kun tillader bestemte tilgange, såsom at almindelige børn observeres i grupper, og udsatte børn interviewes alene. Målet er ikke at smide kategorien udsatte børn væk for at skabe nye og tilsyneladende mere rummelige kategorier, men derimod at bruge kategorien som løftestang til at forstå noget om børnene og det samfund, de indgår i.

Noter

1. I det følgende bruges betegnelsen børn, selvom gruppen også omfatter unge.
2. Barnet og plejeforælderen fik udleveret hver deres diktafon, som de indtalte dagbog på hver aften i en uge.
3. <http://www.boerneraadet.dk/b%C3%B8rnekonventionen> (Børnerådet 2012).
4. For andre eksempler på mediernes dækning af børns forgæves råb om hjælp i forhold til misrøgt/misbrug, se fx: <http://politiken.dk/indland/ECE1617005/seksuelt-overgreb-paa-11-aarig-blev-vaek-under-kommunesammenlaegning/> (Politiken 2012a) og <http://nordjyske.dk/nyheder/overhoerte-boerns-raab-om-hjaelp/bdb7cf45-06a3-450a-9e8a-34df3626a983/4/1513> (Nordjyske.dk 2011).
5. <http://politiken.dk/indland/ECE1643999/kommune-anmeldt-til-politiet-for-boernevold/> (Politiken 2012b).
6. For en diskussion af de dybere implikationer af „Amy-sagen“, se fx Lene Myong Petersens artikel: <http://politiken.dk/debat/kroniker/ECE1679128/soeges-nyt-kritisk-blik-paa-adoption/> (Politiken 2012c).
7. Plejebørnene i undersøgelsen repræsenterer en stor aldersspredning, men alderen virkede ikke som det eneste og afgørende kriterium for plejeforældrenes beslutning om at være til stede og beskytte. For eksempel tillod plejeforælderen mig meget mere tid alene med det 5-årige barn end plejeforælderen til den 18-årige unge, hvor jeg blev mandsopdækket hele tiden, mens jeg var i hjemmet. Plejeforældre har juridisk ikke ret til at modsætte sig, at deres barn i pleje lader sig interviewe til forskningsprojekter, hvis barnet selv ønsker at deltage. Jeg respekterede dog altid plejeforældrenes indsigelser, fordi jeg ikke ville skabe splid i relationen mellem dem og børnene.
8. Samvær mellem barnet og dets forælder med tilstedeværelse af en samværskonsulent finder i mange tilfælde sted i et neutralt lokale, som er indrettet til formålet med legetøj, køkkenfaciliteter osv. Lokalet kan være ejet af kommunen eller private samværsorganisationer. I dette ene tilfælde ønskede plejeforældrene ikke at deltage i undersøgelsen, og interviewet blev derfor flyttet uden for hjemmet.

Søgeord: plejebørn, udsatte børn, FN's børnekonvention, metodologi, etik, tilhørsforhold

Litteratur

- Anderson, Sally
2004 Kategorisering. Fællesmængder og særpræg hos børn. I: K. Hastrup (red.): Viden om verden. En grundbog i antropologisk analyse. København: Hans Reitzels Forlag.
- Butler, Ian & Howard Williamson
1994 Children Speak: Children, Trauma and Social Work. Essex: Longman Group Limited.
- Børnerådet
2012 FN's Børnekonvention. Kan hentes på <http://www.boerneraadet.dk/b%C3%B8rnekonventionen>.
- Gulløv, Eva & Susanne Højlund
2006 Feltarbejde blandt børn. Metodologi og etik i etnografisk børneforskning. København: Gyldendal.
- James, Allison & Alan Prout
1990 A New Paradigm for the Sociology of Childhood. In: A. James & A. Prout (eds.): Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: The Falmer Press.
- Karoff, Helle Skovbjerg & Stine Liv Johansen
2010 På besøg som forsker: Feltarbejde i eget hjem. I: T. Bjørner (red.): Den oplevede virkelighed: 11 eksempler på kvalitativ metode i praksis. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Justesen, Lise & Nana Mik-Meyer
2010 Kvalitative metoder i organisations- og ledelsesstudier. København: Gyldendal Akademisk.
- Nordjyske.dk
2011 Overhørte børns råb om hjælp. 27. november. Kan hentes på <http://nordjyske.dk/nyheder/overhoerte-boerns-raab-om-hjaelp/bdb7cf45-06a3-450a-9e8a-34df3626a983/4/1513>.
- Politiken
2012a Seksuelt overgreb på 11-årig blev væk under kommunesammenlægning. 7. maj. Kan hentes på <http://politiken.dk/indland/ECE1617005/seksuelt-overgreb-paa-11-aarig-blev-vaek-under-kommunesammenlaegning/>.
- 2012b Kommune anmeldt til politiet for børnevold. 2. juni. Kan hentes på <http://politiken.dk/indland/ECE1643999/kommune-anmeldt-til-politiet-for-boernevold/>.
- 2012c Søges: Nyt kritisk blik på adoption. 5. juli, kronikken. Kan hentes på: <http://politiken.dk/debat/kroniker/ECE1679128/soeges-nyt-kritisk-blik-paa-adoption/>.
- Servicestyrelsen
2011 Håndbog om Barnets Reform. Odense: Servicestyrelsen.
- Spradley, James P.
1979 The Ethnographic Interview. Orlando: Harcourt College Publishers.
- Ulvik, Oddbjørg Skjær
2007 Seinmoderne fosterfamilier, en kulturpsykologisk studie av barn og voksnes fortellinger. Oslo: Unipub A/S.
- 2009 Barns rett til deltakelse – teoretiske og praktiske utfordringer i profesjonelle hjelpers samarbeid med barn. Tidsskrift for Norsk Psykologforening 46(12): 1148-54.

Warming, Hanne

- 2011a Barndom og ungdom. Sociale kategorier og positioner – et medborgerskab i parentes. I: B. Greve (red.): Grundbog i socialvidenskab – 4 perspektiver. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- 2011b Børneperspektiver. Børn som ligeværdige medspillere i socialt og pædagogisk arbejde. København: Akademisk Forlag.